

Borza Bianka

A felsőoktatás és a munka közötti átmenet

Bevezetés

A frissen végzett diplomások munkaerő-piaci helyzetének egyik mutatója a végzettség megszerzését követő időszak hossza, és milyensége. Manapság a felsőoktatásból a munkaerő-piacra vezető út egyre összetettebb és rugalmas, mert sokan már az egyetemi, főiskolai évek alatt is dolgoznak, másoknak viszont hónapokba telik a végzés utáni elhelyezkedés. Az átmenet tehát már a tanulmányi idő közben, a diploma megszerzése előtt megkezdődik a különböző szakmai gyakorlatok, képzés alatti munkavégzés, esetleg önkéntes munkavállalás formájában. Napjainkban az álláskeresés elhúzódása magával hozta a már nem tanul, viszont még nem is dolgozik, frissdiplomás munkanélküli státuszt. Azonban a frissdiplomás munkanélküliek eltérően viselkednek a többi munkanélküli csoporttól, hiszen általában még nem dolgoztak főállásban és a család tartja el őket.

Az egyetemi diploma vagy abszolutórium megszerzése, és a munkahely megtalálása közötti időszakról igen keveset tudunk. Vannak számadatok, statisztikák, úgynevezett kemény adatok a témával kapcsolatosan, azonban ezek tanulmányozása után sem kapunk egy átfogó, árnyalt képet erről az átmeneti állapotról. Sokak szerint ezt az állapotot külön életszakaszként is lehet értelmezni, ugyanis az itt eltöltött idő és a megszerzett tapasztalatok nagyban meghatározzák a diplomás karrier kezdetét. Mivel nincs keresetük, a család eltartótként kezeli őket, visszaköltöznek vagy el sem költöznek otthonról. Nem képesek magukat önállóan fenntartani, a szülők anyagi forrásaira igényt tartanak mindaddig, amíg nem lesz stabil keresetük vagy azon túl is. Ez az életszakasz párosul a posztadoleszcens, fiatal felnőttkor jelenséggel, amit a későbbiekben részletesen is bemutatok.

A kutatásomban arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogy azok a diplomások, akik nem integrálódnak rögtön a végzés után a munkaerő-piacba mit csinálnak, hogyan élik meg ezt az időszakot, miként emlékeznek vissza rá, továbbá mi jellemzi ezt a posztadoleszcens életszakaszt. A kérdésekre egy saját interjú kutatással próbáltam meg válaszolni, aminek keretében kilenc félig strukturált interjút készítettem a Debreceni Egyetemen végzettekkel.

A posztmodern életszakasz

Az oktatási expanzió hatására a fiatalok egyre több időt töltenek a különféle oktatási intézményekben, ezzel párhuzamosan a munkába állás időpontja is elhúzódik. Ennek az egyik hatása, hogy a tartós párkapcsolatok is eltolódtak a fiatalok húszas éveinek második felére, és ennek következtében jóval később vállalnak gyermeket, akiknek ma már a jelentős hányada házasságon kívül születik. Mindezek mellett az az idő is megnövekedett, amit a szülői házban töltenek. Általában akkor költöznek csak el otthonról, amikor megházasodnak, vagy összeköltöznek valakivel, míg ez korábban az iskolai tanulmányok befejezésével, vagy a

munkába állással párosult. (Szabó – Bauer 2009: 8) Ezek általános tendenciák az ifjúságra vonatkozóan, azonban a dolgozatomban kizárólag a felsőoktatásból frissen kilépő hallgatókat vizsgálom.

Feltételezésem szerint a pályakezdő diplomások munkakereséssel eltöltött idejük alatt sok tekintetben megfelelnek a posztadoleszcens, új ifjúság kritériumainak. A hazai és nemzetközi ifjúságszociológiában kutatások sora foglalkozik a posztadoleszcenciával, és különböző értelmezések születtek. Somlai Péter szerint ez egy fontos szociológiai jelenség, mert az életpálya bizonytalanságai és a társadalmi változások okozataként tömegessé vált a kamaszkor elnyúlása. Ő ezt új ifjúságnak nevezi. (Somlai 2007: 17) A fiatalok vizsgálatára folyamatosan szükség van, és ha a posztadoleszcenciáról van szó, az egyetemista ifjúság kutatása rejti a legjobb lehetőségeket, hiszen ők azok, akik a leginkább hordozzák a nyugati országokban már megfigyelt jegyeket. (Kabai 2007)

A posztmodern életszakasz kialakulása

A hosszabban elnyúló iskolai és szakmai képzés, valamint a munkanélküliség, és a nehéz elhelyezkedés mind a modernizáció során bekövetkezett társadalomszerkezeti változás következményei. (Vaskovics 2000: 4) Somlai Vaskovicsot kiegészítve egy társadalomtörténeti folyamat eredményeként értelmezi a jelenséget, a posztindusztriális társadalom kialakulásának következményeként. Ehhez kapcsolódik a második demográfiai átmenet elmélet, ami Van der Kaa nevéhez fűződik. Az 1960-as évektől új korszak kezdődött Európa népességtörténetében az átalakulás két fő jellemzője a termékenységi magatartás változása és a családi kapcsolatok átalakulása. Emellett terjed az individualizmus, jellemző a hagyományos értékektől, és normáktól való eltávolodás, a posztmodern értékek terjedése, és a szexuális kötöttségektől való megszabadulás. Ezek a folyamatok megváltoztatták az életpálya szakaszait, különösen a fiatalokét. A tanulás és a munka világa jelentősen átalakult, a munkavállalás életkorban kitolódott, a párkapcsolatok és családtervezés normái átalakultak. (Somlai 2007)

Hazánkban a kilencvenes évek vége felé kezdődött el a tömeges felsőoktatási expanzió, amikortól ugrásszerűen megnőtt a felsőoktatásban résztvevők száma. Ez a posztindusztriális társadalmak egyik fő jellegzetessége. (Tóth 2007: 112) A felsőoktatásban való részvétel bár mindenki számára nyitott, mégis a gyakorlatban ez a lehetőség a középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyerekeinek adatik meg elsősorban. A társadalom szélesebb rétegei számára továbbra is csak egy olyan elméleti lehetőség marad, amivel nem tudnak élni. (Szabó – Bauer 2009: 8) A diákok hosszabb ideig tanulnak, egyre többen tolják ki a képzési idejüket, halasztanak, új képzést kezdenek, egyre idősebb korban diplomáznak. A felsőoktatási expanzió hatása, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek nagyobb valószínűséggel lesznek munkanélküliek, mert a magasabb képzettséggel rendelkezők kiszorítják őket a munkaerő-piacról. További következménye, hogy a diploma leértékelődött, már nincs olyan presztízse mint a kilencvenes években, azonban a diplomások bérelőnye továbbra is jelentős. Nem jelent biztos állást a diploma, sokszor hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy megfelelő munkát kaphassanak az egyetemen végzettek. (Kertesi – Küllő 2006: 222) Mindezek mellett a kínálati oldalon nagyobb számban jelennek meg a magasabb iskolai

végzettséggel rendelkező munkavállalók. Ez a folyamat azzal jár együtt, hogy a felsőoktatásból frissen kilépők hajlandóak lesznek a korábbinál nagyobb arányban alacsonyabb kereseti színvonalú állásokat betölteni. A diplomás fiatalok közül sokan a szakképzettségüknél alacsonyabb szintű munkakörben kezdenek el dolgozni. (Somlai 2007: 25)

A posztadoleszcencia jellemzői

Keniston vezette be a posztadoleszcencia fogalmát az 1970-es években, és az 1968-as diáklázadás résztvevőire használta először, ezzel az elhúzódó kamaszkorra utalt. Ekkor kezdtek bizonyos felnőttkorra jellemző viselkedési formák jelentkezni már a fiatal korosztálynál is. (Vaskovics 2000: 4) A fiatalok hamarabb kezdtek el szexuális életet élni, viszont ezzel egy időben elkezdett kitolódni a munkába állás, anyagi függetlenség időpontja. A posztadoleszcenciát egyesek a fiatalkor, mint homogén időszak megszűnéseként értelmezik, mások viszont egyre inkább szélesedő, láthatatlan határvonalként a fiatal és felnőttkor között. Azonban fontos megemlíteni, hogy ez egy beékelődő életszakasz a fiatal és felnőttkor között, ami általában nem válik tartóssá. (Vaskovics 2000: 5)

A posztadoleszcencia fontos jellemzője a jelenorientáltság, hiányzik a megállapodásra, biztonságra való törekvés, illetve az elhúzódó anyagi, érzelmi függőség a szülőktől. Ez a mentalitás abból is adódik, hogy tisztában vannak azzal, hogy a szülők anyagi és kulturális tőkéje mögöttük áll. A fiatalok rugalmasak, ha kell monoton munkát is elvállalnak, de ha tudják, és van lehetőségük, akkor kivárlják a számukra megfelelő munkát. A munkanélküliséget plusz életszakasznak fogják fel, ami számos lehetőséget kínál számukra. (Du Bois Reymond 2006: 290)

Emellett az életmód, és a fiatalság fontos vonása, hogy összetorlódnak a különböző életszakaszok, jelen esetben a tanulás és a munka. A posztmodern fiatalok életében már egyre ritkábban alakul a korábbi sorrendben az egyes életesemények egymásutánisága, az iskola befejezése – szakképzettség megszerzése – munkába állás – eljegyzés – házasság – elszakadás a szülői háztól, önálló háztartás kialakítása – aktív szexuális élet – gyermekvállalás. (Kabai 2009: 22) Ehelyett az egyetem alatt sokan dolgoznak, azonban a diploma kézhezvétele után mégis munkanélküli státuszba kerülhetnek, illetve a munka mellett is tanulhatnak. Az életszakaszok tehát összekeverednek, elcsúsznak egymáshoz képest.

A meghosszabbított ifjúkornak továbbá sajátos jellemzője az, hogy a fiatalok nehezen szakadnak el egyes gyermeki szerepeiktől, és a felnőttkor kötelezettségeit az előző nemzedékhez viszonyítva később vállalják magukra. A meghosszabbított kamaszkor egyik jellegzetessége a hazaköltözés. Sokan elköltöznek amikor megkezdik a felsőfokú tanulmányaikat, majd mikor azokat befejezik, visszaköltöznek. A szülők kapcsolata általában a fiatal felnőttével, kevésbé ellenőrzik a cselekedeteiket, jobban elkülönül a két nemzedék élete. (Somlai 2007) Mindezek mellett nagyon lényeges változás, hogy a nemek közötti különbségek eltűnőben vannak, tehát az elhúzódó kamaszkor jelensége éppen úgy megjelenik a fiatal nők nemzedékében is, mint a férfiaknál.

A felnőtté válás jellemzői

Társadalomtudományi szempontból akkor valósult meg a felnőtté válás, amikor az egyén önálló döntési joggal rendelkezik a felnőtteknek fenntartott társadalmi pozíciókban. Ilyenek a foglalkozás, munka, párkapcsolat, sok szerző ide sorolja a politikai, kulturális életben való részvételt. Vaskovics szerint az első lépés a felnőtté válás felé az iskola elhagyása, amikortól munkát vállalva átkerülnek az önálló keresettel rendelkezők csoportjába. (Vaskovics 2000: 6) Sok esetben azonban nem történik meg az a bizonyos első lépés a felnőtt élet felé akkor, amikor állást keresnek a frissdiplomás munkanélküliek, melynek témám szempontjából kiemelt jelentősége van.

Vaskovics öt leválási, és négy elszakadási dimenziót különböztet meg. Azokat nevezi felnőttnek, akik az öt leválási szintnek megfelelnek. Az első a jogi értelemben vett leválás, ami hazánkban a 18. életév betöltésével párosul, a nagykorúságot jogilag innen számítjuk. A következő a szülői háztól való leválás, ami fontos lépés az elszakadás útján, a felnőtté válás egyik alapvető követelménye, hiszen fizikailag is sikerül az elválás. Ez legtöbbször akkor következik be, ha az egyén már rendelkezik munkahellyel, jövedelemmel. Ehhez hozzáfűzi, hogy hazánkban rosszak a fiatalok lakáshoz jutási lehetőségei, így ezt a leválási típust a külső környezet is nehezíti. A harmadik dimenzió az anyagi, pénzügyi leválás, ami szintén szorosan összekapcsolható az önálló, független élettel, ahhoz hogy létrejöhessen az anyagi függetlenedés szükséges a saját munkahely, és kereset. Az utolsó előtti típus az önálló döntést eredményező leválás, ami az olyan cselekvéseket jelenti, amiről a fiatal felnőtt önállóan dönt, és azt szülői ellenőrzés nélkül hajtja végre. Végezetül a szubjektív leválási forma az, amikor az egyén saját magát is felnőttnek gondolja. (Vaskovics 2000: 7)

Az első elszakadási dimenzió pedig az időben késleltetett leválás, amikor korban később következik be a leválás az előbb bemutatott dimenziók mentén. Részleges leválásról akkor beszélhetünk, ha az egyes dimenziók nem szinkronban, hanem elcsúszva valósulnak meg. Sokan az anyagi függetlenedésük kezdeti szakaszán még otthon laknak, hogy pénzt spórolhassanak és, ne kelljen egyedül fenntartaniuk egy háztartást. A következő típus a fokozatos leválás, amikor az életszakaszoknak megfelelően történik meg az elszakadás a szülőktől. Az utolsó pedig a reverzibilis (visszaforduló) leválás, ami elég gyakori, mert a felnőtti lét formái visszafordíthatóak, elképzelhető olyan eset, hogy törés megy végbe az életszakaszban. Ilyen például az iskolai, szakmai képzés vége, amikor még nem találnak munkát a fiatalok, és hazaköltöznek az addig önállóan élők is. (Vaskovics 2000: 7-9)

Frisssdiplomás munkanélküliség

Az elmúlt évtizedekben hazánkban jelentős társadalmi és gazdasági szerkezetátalakulás ment végbe, az egyetemi képzések nem tudták megfelelően követni a munkaerő-piaci változásokat, elvárásokat, és igényeket, illetve az oktatási expanzió hatása sem elhanyagolható. Egyre bonyolultabbá válik napjainkban a fiatal diplomások számára a munkaerő-piaci integrálódás, ezt az egyre hosszabbodó munkanélküli státusz, a képzettség és betöltött munkakör szétcsúszása is alátámasztja. Sokan pályaelhagyóként kezdik a képzés utáni életüket. (Nándori 2010: 193) Azonban a fiatal diplomások munkaerő-piaci helyzete kedvező, nincs nagy

diplomás munkanélküliség, bár a különböző képzési irányokban, és képzettségi szinteken nagyfokú eltérések mutathatóak ki.

A frissdiplomás munkanélküliek közül vannak olyanok, akik visszatérnek valamilyen képzésbe a munkanélküliség elől menekülve, ami új típusú stratégia. Vannak, akik rájönnek, hogy képtelenek elhelyezkedni a szakmájukkal, ezért egy általuk szubjektíve jobbnak megítélt szakra iratkoznak be, vagy elvégeznek egy tanfolyamot, fejlesztik az idegennyelv-tudásukat. Mindezt azért, hogy még jobban biztosítsák magukat a többféle tudás és papír felhalmozásával a munkanélküliség ellen. (Róbert 2002: 231)

A munkanélkülivé váló, pontosabban egyetem utáni életüket ilyen státuszban kezdő frissdiplomások számára nem a fizetés, a kereset hiánya a legfájóbb pont, hiszen legtöbbjüket a családja támogatja anyagilag, illetve mivel otthon élnek nincs sok kiadásuk, inkább a kudarc helyzetek frusztrálják őket. A fiatalok számára majdhogynem elképzelhetetlen még egyetemi éveik alatt, hogy majd ők is munkanélkülivé válhatnak, és nincsenek erre kialakult életstratégiák. (Szabó-Bauer 2009:53) A pályakezdő munkanélküliek időtöltését más vonások jellemzik, mint általában a munkanélküliekét. Sokan közülük nem dolgoztak, ezért lényegesen kevesebben végeznek ebben az időszakban kiegészítő, és/vagy ház körüli munkát, aminek egyik oka lehet a gyerekkorukban kialakult családi munkamegosztási séma megmaradása. Tehát a munkanélküliség a fő akadály a fő akadály az önállósá válásuknak is. (Bánfalvy 2003: 125) Mindemellett elmondható, hogy az elhelyezkedés valószínűsége kedvezőbb a magasabban iskolázott szülők gyerekei esetében, ugyanis ez a háttér olyan kulturális és kapcsolati tőkét jelenthet, ami elősegítheti a fiatalok számára az elhelyezkedést. Másfelől viszont a család jobb anyagi helyzete azt is jelentheti a fiatal diplomásnak, hogy nem olyan fontos a mielőbbi munkaerő-piaci integráció, ezért nem kényszerülnek olyan sűrűn pályaelhagyásra. (Gáti 2010: 172)

Az empirikus vizsgálat eredményei

Kutatásom során kvalitatív módszert használtam, kilenc félig strukturált interjú készíttettem. Azért választottam a kutatásnak ezt a formáját, mert jól kiegészíti a kvantitatív, számszerű adatokat, és az interjúk által mélyebb, árnyaltabb képet kaphatunk erről az átmeneti időszakról. Az interjúalanyok 23 és 29 év közötti fiatalok voltak. Mivel csak a Debreceni Egyetemen végzettekkel készítettem interjúkat, ezért próbáltam minél többféle karról, szakról, és képzési szintről kiválasztani személyeket. Mindannyian másfajta szakokon végeztek, öten alapképzést, illetve négyen mesterszakot, vagy osztatlan képzést végeztek. A mintába való bekerülésnél a fő kritérium az volt, hogy legalább három hónap teljen el az egyetem elvégzése, és a munkába állásuk között. Az időintervallumok tekintetében is sokszínű lett a paletta, a legrövidebb álláskereséssel eltöltött idő 3, míg a leghosszabb 13 hónap volt. Az interjúalanyok nyíltak és őszinték voltak, szívesen és hosszasan meséltek erről az időszakról, tapasztalataikról. Az interjú főbb dimenziói a következők voltak: egyetemi évek, képzés alatti munkavállalás, a munkanélküli időszak, a jelenlegi munkahely.

A képzés alatti munkavállalás

Az újszerű életvezetési stratégiák lehetővé teszik, hogy bizonyos felnőttkorra jellemző formák a fiataloknál is megjelenjenek, mint például a képzés alatti munka. Régebben egyértelműen el lehetett dönteni, hogy ki az, aki még tanul, tehát nem dolgozik, és ki az, aki már nem tanul, viszont dolgozik. Napjainkban azonban összefonódik a nappali tagozatos hallgató és a részidős munkavállaló státusz. (Róbert 2002: 221) A felsőoktatási intézményben tanulók alapvetően három fajta módon csatlakozhatnak be a munkaerő-piacra: szakmai gyakorlat, fizetett munka és önkéntes munka által, de ezek közül most csak a fizetett munkával foglalkozom.

Az interjúalanyokról általánosságban elmondható, hogy egyetemi képzésük alatt már dolgoztak. Az Ifjúság 2008 kutatás szerint a tanulmányok mellett végzett munka, különösen a rendszeresen végzett munka időben megkönnyíti a későbbi elhelyezkedést. (Szabó-Bauer 2009:43) Az interjúalanyok többsége ennek tudatában vállalt munkát az egyetem mellett, de természetesen a jövedelemszerzés sem volt utolsó szempont. Most nézzük meg egy gondolatot az egyik interjúalanytól.

„Tehát az, hogy eleve látták az önéletrajzomban, hogy leterhelhető vagyok, az fontos manapság az tuti. Meg hogy van munkatapasztalatom, nem úgy vagyok, hogy nagy arccal kijövök az egyetemről, hogy nekem diplomám van, hanem hogy tudom, hogy mi az, hogy munka. És ez sokat segített szerintem.” (Z. Pannával készített interjú, 25 éves)

A felsőoktatásban tanulók is tisztában vannak általában azzal, hogy a munkáltatók sok esetben szívesebben alkalmaznak olyat, akinek van szakmai- vagy munkatapasztalata, ez alapkövetelménnyé vált. A képzés alatti munkavégzést ennek tudatában jó stratégiának gondolják, illetve így jobban tudják szélesíteni a kapcsolati hálójukat is. Azonban ez nem jelenti azt, hogy ezek a volt hallgatók, akik akár rendszeresen dolgoztak a képzés mellett párhuzamosan nem kerülhetnek bele az átmeneti munkanélküli állapotba.

Meghosszabbodott képzés

A fiatalok iskolarendszerű képzésben való tartózkodásának ideje lényegesen megnyúlt. A munkanélküliség ideiglenes elkerülésének egyik stratégiája a képzési idő meghosszabbítása, a minél többféle ismeret, és papír felhalmozása, azonban alanyaimnál nem ezek voltak a képzés megnyújtásának az okai. Az interjú kutatás közben szembeötlő volt, hogy az interjúalanyok kétharmada hosszabb idő alatt végezte el a képzését, mint azt tehette volna, illetve egy személy egy új képzésbe kezdett. A három éves alapképzést általában négy év alatt, az ötéves képzést pedig hat-hét év alatt végezték el a kutatásban részt vettek (ez alól két személy képez kivételt).

„7 év alatt végeztem, voltam kint egy évet passzívon, fél évet külföldön, tehát voltak csúszásaim...” (B. Dáviddal készített interjú, 29 éves)

A képzés meghosszabbodásának különféle okai voltak, ezek mögött eltérő motivációk, érvek álltak. Az egyik alany Erasmus ösztöndíjjal külföldön dolgozott és tanult egy évet, ami alatt a

szakmai tapasztalata, és a nyelvtudása is fejlődött. Egy másik személy főállásban dolgozott a saját szakterületén, és ezért nem tudta teljesíteni a tárgyakat. Ez a két eset arra világít rá, hogy nem csak lustaság, vagy hanyagság miatt nem fejezik be a hallgatók időben a képzést, vannak olyanok is, akik már ekkor gondolnak a képzés utáni esélyeik növelésére.

Emellett természetesen megjelent a tárgyak nem teljesítése miatti csúszás is, és a különböző okokból kifolyólagos passzíváltatás. Három főnél fő indok volt a „betervezett csúszás”, tehát a krediteket a tervezett képzési időnél hosszabban osztották el. Ez az utóbbi, különös indok nélküli képzés meghosszabbítás jellemzője a posztadoleszcens fiataloknak. A munkaerő-piacra való kilépést késleltetik ezzel ok nélkül, ennek hátterében a „bulizós egyetemista évek” illetve a valamilyenszintű gondtalanság, kevés felelősséggel járó élet meghosszabbítása állhat, ami a munkába állással ér véget. A képzési idő kitolását az egyetem is támogatja olyan formában, hogy a képzéshez szükséges idő plusz két félévet (ha államilag támogatott képzésben kezdett a hallgató) még bármiféle szankció, vagy anyagi vonzat nélkül el lehet végezni. A költségtérítéssel hallgatókra azonban ez a fajta potyautas év kevésbé lesz jellemző.

„hároméves volt a képzés, de csúsztam egy évet, de ez be volt tervezve, én alaptól így terveztem szépen nyugalommal kellemesen nem rohanva nem idegeskedve annyira megcsinálni négy év alatt az egyetemet.” (N. Tamással készített interjú, 24 éves)

Közös fedél a szülővel

A kutatásomban a megkérdezettek mindegyike otthon lakott a szüleivel a tárgyalt időszakban; önálló kereset hiányában nem volt lehetőségük ebben az átmeneti periódusban külön költözni, egyedül fenntartani egy háztartást. Öten az egyetemi képzés alatt is a szüleikkel egy háztartásban éltek, mivel debreceniek voltak, így nekik a felnőtté válás ezen formája még nem következett be addig az időpontig sem, így számukra nem okozott problémát az álláskeresési időszak alatt otthon lakni.

„Hát igazság szerint azzal nekem nem volt problémám, én jól elvoltam otthon, akkor is amikor fiatalabb is voltam, és nyilván nem akartam világ életemben otthon maradni, de ez minden szempontból egy értelmes döntés volt. Annak nem lett volna értelme abszolút, hogy hülyeségből elköltözzek egy albérletbe. Főleg ugyanebben a városban. Úgyhogy ezzel végül is nem volt problémám.” (K. Ferencsel készített interjú, 29 éves)

Négy olyan interjúalanyom volt, akik már laktak önállóan, külön albérletben a képzés alatt, és az egyetem befejezésekor költöztek vissza újra a szülői házba. Vaskovics (2000) ezt nevezi reverzibilis leválásnak, amikor az életszakaszban bekövetkezett törés után visszaköltöznek a szülőkhöz a fiatalok. Ez a törés jelen esetben a munkanélkülivé válás volt. A folyamat számukra nem volt túl zökkenőmentes, hiszen a már megszokott, önálló életük után vissza kellett térniük a szülőkhöz. Konfliktusokról, infantilizációról számoltak be a kérdezettek.

„Hát ő, mondták, hogy csak visszajöttél, hogy izé, de hát vissza. Hogy hát nem tudtál önálló lenni, de hát ez eltartott egy-két hétig, aztán megszokták. Azért nekik is jó volt, hogy visszajöttem, csak segíték.” (P. Zoltánnal készített interjú, 28 éves)

A fenti interjúrészlet azt mutatja be, hogy a szülőket is váratlanul éri az a helyzet, hogy a már önálló háztartásban élő gyerekük visszaköltözik hozzájuk, mert kereset nélkül nem tudja fenntartani magát, és segítségre szorul. Az idézetből az is jól kirajzolódik, hogy a fiatalok számára is nehéz az addigi önállóságukat feladni, a szülői házban kevésbé tudnak függetlenek lenni, de mégis muszáj hazaköltözniük.

Anyagi függőség

A tárgyalt életszakaszban az önálló kereset hiánya miatt szinte elkerülhetetlen a szülőktől való anyagi függés, ha más tekintetben nem is, de abban, hogy közös fedél alatt laknak a szülőkkel. Sokan számoltak be különböző kiegészítő, vagy idénymunkáról, amiből megpróbálták fedezni a saját, önálló kiadásait, gondolva itt például a telefonszámlára, vagy szórakozásra. A megkérdezettek egy része ezt az anyagi függőséget teljesen természetesnek vette, semmilyen problémája nem volt vele. Közülük többen úgy vélekedtek, hogy a szülőknek egészen addig feladata pénzügyileg is támogatni a gyereket, amíg az szükséges, és ha majd ez a helyzet fordítva is fennáll, számukra is evidens lesz az anyagi támogatás. A stabil anyagi helyzet ezt az érzést csak erősítette a fiatalokban, azonban volt olyanra is példa, ahol nem okozott a szülőknek problémát a pénzbeli támogatás, de mégis kellemetlenül érintette az interjúalanyt ez a fajta függőség.

„azért tudtam, hogy nem lehet így élőködni életem végéig, ezt tudtam, de amíg tudtak támogattak, de most már én támogatom őket, ha úgy adódik a helyzet” (N. Tamással készített interjú, 24 éves)

Másokban azonban rossz érzést keltett, hogy még mindig a szüleik anyagi segítségére vannak szorulva mint tizenévesen. Hiába végezték el az egyetemet, tanultak több éven keresztül, most mégis visszakerülnek az eltartotti, gyerek státuszba.

„maga a tudat, hogy egyszerűen rájuk vagyok még mindig utalva. Képtelen vagyok arra, hogy van egy kis jövedelem, és legalább az alapvető szükségleteimet ellássam. Ha vennem kell valamit, legyen az egy cipő, vagy most elmennék este beülnék egy kávéra valakivel akkor is mennem kell kuncsorogni, mint 15 éves koromban, hogy anya lécci. Most már valamilyen szinten egy picit talán megaláznak is éreztem a helyzetet.”(Sz. Lászlóval készített interjú, 26 éves)

Az előző alfejezetben bemutatam, hogy a legtöbben dolgoztak az egyetemi képzés alatt is, így sokuk már el tudott jutni az önállóság olyan szintjére, hogy elsődlegesen nem a szüleitől kapott pénzből élt. Viszont ezek a jellemzően diákmunkák a nyáron lejáró jogvisztonnyal együtt megszűntek, így a kvázi anyagi függetlenségük is megszakadt.

„már 18 éves korom óta én állom magamnak a dolgokat, ezért nagy visszaesés lett volna, hogy most anyutól folyamatosan kölcsön kérjek. Meg az, hogy most adjon pénzt, arról szó sem lehet. De a kölcsönkérés is megint más, mert visszaadom, de az is idegesített volna, hogy na, akkor mikor. Meg hát nem is így állunk anyagilag. Szóval ez így nagyon rossz volt.” (Z. Pannával készített interjú, 25 éves)

A munkanélküliség megélése

Az interjúk elemzése során a volt egyetemisták két típusát tudtam körülhatárolni. Voltak, akik még egyetemistaként, gondtalanul, „úgyis lesz munkám valamikor” felfogással élték meg ezt a periódust, szemben azokkal az interjúalanyokkal, akik számára ez egy borzalmas, lelkiileg megterhelő időszak volt. Összességében elmondható, hogy az államvizsga utáni öröm, és a jól megérdemelt pihenés érzéssel szinte mindenkinél találkoztam, még azoknál is, akik később kudarcként, pesszimistán fogadták azt, hogy még nincs munkájuk, és nem tudnak dolgozni.

„Augusztusban még nem is volt gond ezzel, nyár volt, úgy voltam vele, hogy ennyi pihenés nekem is jár, mert ugye hat évet végig húztam az egyetem mellett, egyetem, meg munka is, azért nem volt könnyű, úgyhogy úgy voltam vele, hogy lesz még egy utolsó nyaram, strand, meg buli, meg minden” (Z. Pannával készített interjú, 25 éves)

„megmondom őszintén, hogy az egész nyaram ivászáttal telt, tehát meg zabálással is. Tök jó érzésem volt, jó volt letudni, meg hogy túl vagyok az egészen, ebben az elég sokan nagyon megfingattak minket” (B. Dáviddal készített interjú, 29 éves)

Voltak olyan interjúalanyok, akik meghosszabbodott egyetemi életként gondoltak az álláskereső időszakra, náluk a kezdeti öröm, és a viszonylagos gondtalanság érzet végigkísérte ezt az időszakot, és ők hosszabb idő után tudtak csak elhelyezkedni, 9- 13 hónap álláskeresés után.

„hogy mondjam, azért még így belül diákként éltem meg ezt a munkanélküliséget.” (K. Ferencsel készített interjú, 29 éves)

„Semmi különös nem volt benne, hogy most munkanélküli vagyok, vagy sem, olyan volt mintha egyetemista lennék. Szerintem egyetemre sem kellett olyan hű de nagyon sokat bejárni a kötelező órákat letudtam és ennyi volt. Egész hetem szabad volt, úgyhogy nem sokban változott ez.” (N. Tamással készített interjú, 24 éves)

Az interjúalanyok másik része azonban kudarcélményekkel teli, rossz közérzetű mindennapokról számoltak be.

„Most 15-16 évig van egy olyan rendszer az életedben, hogy amikor fordulópont jön az óvodától kezdve, akkor jön a következő. Érted óvoda, általános iskola, középiskola és fel sem merül benned, hogy nincsen tovább. És amikor, ez így, hogy mondjam szépen, pofán csap, az hogy nem jön a következő és rajtad múlik vagy nem rajtad múlik, egyéne válogatja. De egyszerűen nem jön. Azt hinnéd, hogy jó, elvégezted az egyetemet jön az élet. Az életet nem lehet elkezdeni pénz nélkül, most ez akármilyen szomorú.” (K. Zsolttal készített interjú, 23 éves)

„az hogy nem vettem fel nem igazán éltem meg nagy kudarcként, mert jó, majd összejön a következő, csak ahogy jöttek a visszautasítások, és teltek múltak a hetek átment egyre, és általános rosszkedvvé nőtte ki magát.” (Sz. Lászlóval készített interjú, 26 éves)

Munkába állás

Az interjúalanyokat a jelenlegi munkájuk alapján két csoportba különítettem pályaelhagyókra, és kivárókra. Egy személy egyik csoportba se sorolható be, mert ő viszonylag hamar, három hónap alatt talált a szakmájában munkát.

Pályaelhagyók

A pályakezdés jellegzetessége napjainkban, hogy az első foglalkozás nem kapcsolódik szorosan az egyetemen megszerzett tudáshoz, így az első állásában pályaelhagyónak számít a fiatal. (Róbert 2002: 221) A pályaelhagyás lehet egyfajta kísérőjelensége a munkaerő-piaci életpálya kezdetének, ez akkor válik problémává, ha a túlképzettség nem csökken az idő előrehaladtával. (Galasi–Nagy 2006: 278)

Pályaelhagyás alatt azonban nem feltétlenül az alacsonyabb iskolai végzettséggel betöltendő állásokat értjük, hanem azt is, ha valaki egy másik, felsőfokú végzettséget igénylő szakterületen helyezkedik el. Az interjúk során ez utóbbival nem találkoztam, minden pályaelhagyó túlképzettként helyezkedett el. A pályaelhagyóknak a kutatásban jellemzően három, négy hónap alatt sikerült állást találniuk, van közöttük olyan, aki alapképzést végzett, és olyan is, akinek mesterképzéses diplomája van. A képzési területek változatosak, társadalomtudományi, agrár, illetve állam és jogtudományi diplomákkal is váltak pályaelhagyókká az interjúalanyok, akik összesen öten voltak.

A jelenség mögött számos ok megbújhat. A kutatásban részt vettek általában nem tudtak elhelyezkedni a saját szakterületükön, viszont szükségük volt a pénzre, vagy már nagyon szerettek volna munkába állni, olyan áron is, hogy alacsonyabb presztízsű pozíciót töltenek be, mint amelyet képzettségük szerint betölthetnének. A legtöbbször szerint ez csak átmeneti megoldás, szeretnének a saját képzettségüknek megfelelően elhelyezkedni a későbbiekben, és most is folyamatosan nézik az álláshirdetéseket. Családi háttérük változatos, akad akinek tényleg az anyagi nehézségek miatt kellett erre az útra lépnie, míg mások nem tudták elviselni az anyagi függőséget, és minél hamarabb szerettek volna az önállósodás útjára lépni.

„Tehát az, hogy én most otthon ülök, és akkor még 25 évesen is anyu fizesse nekem ezeket, amikor már nem kellene semmit, ez így rossz. Tehát muszáj voltam mindenképpen állást keresni.” (Z. Pannával készített interjú, 25 éves)

Vaskovics (2000) szerint az önállósodás kulcsa a mai fiataloknál a munkába állás, azonban a túl korai függetlenedésnek, jelen esetben a pályaelhagyásnak különböző következményei lehetnek. Akik hosszabb távon megalkusznak egy középfokú végzettséggel betöltött nem

feltétlenül diplomájukhoz kapcsolódó munkával hosszútávon, azoknak utána nehéz lesz a szaktudásokhoz illő, számukra megfelelő munkát találniuk. A szakmai tapasztalatuk stagnál, és mivel munkaszerződést kell aláírniuk, ez kötheti őket a felmondási időhöz, ami szintén megnehezíti a továbblépést. Mivel alacsonyabb képzettséggel is betölthető állásuk van, ezért ezt valamilyen szinten kudarcként, és szégyenként élik meg, hogy nem sikerült a szakmájukban elhelyezkedni, a munkaerő-piacra csak ilyen formában tudnak belépni. A következő idézet egy hajnali újságkézbesítőtől származik, aki a Bölcsészettudományi Karon végzett osztatlan képzésben.

„Hát, ő szégyelltem is magam, mai napig is szégyellem. De legalább van munkám.”
(P. Zoltánnal készített interjú, 28 éves)

Kiváráók

Ebbe a csoportba három olyan alany kerül, akik minimum kilenc hónapig kerestek munkát, azonban ahova felvették őket, az a szakmájukhoz jól illeszkedik. Ők azok, akik megtehették, hogy kivárják a számukra megfelelő állást, nem adták be olyan munkahelyekre, amelyek középfokú végzettséggel is betölthetőek. Ehhez a stratégiához hűek maradtak az álláskeresés időtartama alatt, és utólag mindenki jó döntésként könyvelte el.

„ha már elvégeztem egy egyetemet diplomával, nem megyek el call centerezni, volt egy kicsi büszkeség is ilyen szinten, azért egy szintet meghúztam, hogy mit szeretnék, milyen szakmába szeretnék elkezdni dolgozni.” (N. Tamással készített interjú, 24 éves)

Őket a család is nagyban támogatta ebben, hiszen nem tudtak kereső tevékenységet folytatni hosszú hónapokon keresztül a diploma megszerzése után, így addig is a szülőknek kellett eltartani őket. Az átmenet nekik hosszabb volt, mint a többi frissdiplomás alanyomnak a kutatásban, azonban nekik sikerült a szakmájukban elhelyezkedni, még ha többet is kellett várni a megfelelő pozícióra.

„Ők is azt mondták, hogy ők sem azért tanítottak, hogy utána ne csináljam. Meg ugye nem elég, hogy kihasználnak, és valamilyen szinten magamból csinállok hülyét, de nyilván ha felvesz és mondjuk be is jelent, akkor köthet felmondási időhöz. És akkor viszont hiába kapok egy jó ajánlatot, ahova mehetnék azonnal, több mint valószínű, hogy ha betartatja velem a felmondási időt, akkor bukom a jó ajánlatot, és akkor ott vagyok, ahol a part szakad.” (Sz. Lászlóval készített interjú, 26 éves)

Összefoglalás

Az elmúlt húsz évben a gazdaság, és a társadalom is jelentős szerkezetváltozásokon ment keresztül. Az oktatási expanzió hatására már nem csak egyre többen járnak a felsőoktatási intézményekbe, hanem egyre több ideig is tartózkodnak ott a fiatalok, ezáltal késleltetve a munkaerő-piacra való kilépést. Az utóbbi pár év társadalmi jelensége a pályakezdő diplomások munkavállalásának kitolódása, megnehezedése, és átalakulása. Sokan a képzés után kénytelenek a pályaelhagyásra, arra, hogy a végzettségükhöz nem illeszkedő, vagy

középfokú végzettséggel is betölthető munkakörökben dolgozzanak. Ezzel a középfokú végzettségűeket szorítják ki ezekből a munkakörökből, aminek súlyos következményi lesznek a foglalkoztatás tekintetében. A munkaerő-piacra való egyre későbbi integrálódás azért is okozhat hosszú távon problémát, mert amíg nincs a fiataloknak önálló keresetük, a szüleikre vannak utalva, és általában nem lépnek át a többi életszakaszba, nem költöznek el, nem alapítanak családot. Ennek a későbbiekben komoly demográfiai következményei is lehetnek. Az egyetemen, főiskolán végzettek átlagosan 3–4 hónap alatt helyezkednek el ma hazánkban. (Veroszta 2012)

Az interjúk kutatásommal szerettem volna színesebb, kiterjedtebb képet adni a frissdiplomás munkanélküliek mindennapjairól. Eltérő életutakkal, családi hátterekkel, motivációkkal találkoztam, és remélem az interjúk sokszínűségét sikerült visszaadnom az interjúkból átvett idézetekkel.

Kutatásom során beigazolódott, hogy a Vaskovics által felállított felnőttéskritériumok közül nem mindegyiknek felelnek meg ezek a fiatalok, a munkanélküli időszakban a kereset hiánya miatt. Nem tudtak önálló életet kialakítani, anyagi függőség alakult ki a szülőkkel szemben szinte minden esetben, illetve az alanyok a munkakeresés időszakában a szüleikkel egy háztartásban éltek. A posztmodern életszakasz jellegzetességei a Vaskovics (2000) által felvázolt jelenorientáltság, és a felelősségvállalás halogatása markánsan megjelentek az interjúalanyoknál. Ez legfőképp a képzési idő indokolatlan kitolásában mutatkozott meg, illetve hogy voltak olyanok, akik a munkanélküliség hónapok alatt is jól érezték magukat a bőrükben. Az összezsúszott életszakaszok is egyértelműen jelentkeztek, hiszen a kilencből hét interjúalany dolgozott a képzési ideje alatt. A frissdiplomás munkanélküliség jellemzőjeként a pályaelhagyás jelent meg, hiszen az alanyok között akad hajnali újságkézbesítő, bolti eladó és pénztáros egyaránt. Azonban akiknek sikerült a szakmájukban állást találniuk, a kivárhoznak 8-9 hónapot is munkanélküliként kellett tölteniük. A tapasztalataim alapján elmondható, hogy a felsőoktatás és munka közötti átmeneti időszakot nem minden frissen végzett éli meg tragédiaként, azonban a magukra utaltság, és az eredménytelen próbálkozások, kudarcok általában rosszul érintik őket. A diplomázás utáni öröm, és elégedettség érzés heteken belül alább hagy, és ráeszmélnek a munkanélküli állapotukra, nekilátnak munkát keresni. A családi háttér, és a tőlük származó biztatás, megerősítés az élet ezen területén is nagyon befolyásoló tényező.

Felhasznált irodalom

- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2011): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitika Intézet
- Bánfalvy Csaba (2003): *A munkanélküliség szociálpszichológiájáról*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Du Bois Reymond, Manuela (1998): „Nem akarom még elkötelezni magam”: A fiatalok életfelfogása. In (Gábor Kálmán – Jancsák Csaba szerk.): *Ifjúságszociológia*. Szeged, Belverde Kiadó 2006. 279–297. oldal
- Galasi Péter (2002): Fiatal diplomások a munkaerőpiacon a tömegesedés időszakában. *Educatio*. 2002/2. szám. 227–236. oldal
- Galasi Péter – Nagy Gyula (2006): [A fiatal diplomások munkaerő-piaci helyzetének változása 1999-2003](#). *Educatio*. 2006/2. szám. 268–287. oldal
- Gáti Annamária (2010): Társadalmi háttér és mobilitás. In (Garai Orsolya – Horváth Tamás – Kiss László – Szép Lilla – Veroszta Zsuzsanna szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály 155–176. oldal
- Kabai Imre (2007): A magyar egyetemisták és főiskolások életútja, élettervei 2004-ben. In (Somlai Péter szerk.): *Új ifjúság*. Budapest, Napvilág Kiadó 110–154. oldal
- Kabai Imre (2009): *Hogyan alakul a diplomások életútja?* Budapest, L'Harmattan Kiadó
- Kertesi Gábor – Köllő János (2006): Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke. *Közgazdasági Szemle*. LIII.évf. 2006. március. 201–225. oldal
- Nándori Emese (2010): Átmenet a felsőoktatásból a munkaerőpiacra. In (Garai Orsolya – Horváth Tamás – Kiss László – Szép Lilla – Veroszta Zsuzsanna szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály 193–202. oldal
- Somlai Péter (2007): A posztadoleszcensek kora. In (Somlai Péter szerk.): *Új ifjúság*. Budapest, Napvilág Kiadó 9–44. oldal
- Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) (2009): *Ifjúság 2008: Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Tóth Olga (2007): Fiatalok párkapcsolatai történelmi háttérrel. In (Somlai Péter szerk.): *Új ifjúság*. Budapest, Napvilág Kiadó, 81–108. oldal
- Vaskovics László: A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle* 2000/4. szám 3–20. oldal
- Veroszta Zsuzsanna (2012): *Frissdiplomások 2011. Kutatási zárótanulmány*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály